

Umiejętność zarządzania ryzykiem – o rodzajach ubezpieczeń, w tym o ubezpieczeniach emerytalnych

Wyjaśniamy

Każdego dnia mamy do czynienia z ryzykiem i niepewnością. Ryzyko, które nam towarzyszy, możemy próbować ocenić. Niepewności natomiast nie da się w żaden sposób zmierzyć. Wiemy, że pewne zdarzenia mogą występować z określoną częstotliwością, ale nie wiemy, czy i kiedy nas dotkną. Mimo że nie jesteśmy w stanie przewidzieć pewnych zdarzeń i wyeliminować ryzyka ich wystąpienia, możemy tym ryzykiem zarządzać. Sposobem zarządzania ryzykiem jest korzystanie z ubezpieczeń.

Czym jest ubezpieczenie?

Ubezpieczenie jest przede wszystkim umową podpisywaną z ubezpieczycielem (np. zakładem ubezpieczeń). Ubezpieczyciel zajmuje się oceną ryzyka wystąpienia danego zdarzenia. Następnie ustala wielkość składki, którą ubezpieczający (czyli osoba, która chce się ubezpieczyć) musi uiścić. Składka trafia do funduszu ubezpieczeniowego, który ma wypłacić świadczenie, jeżeli wystąpi zdarzenie objęte ubezpieczeniem. Umowa ubezpieczenia gwarantuje, że jeśli nastąpi zdarzenie określone w umowie, ubezpieczyciel wypłaci świadczenie w postaci np. określonej kwoty czy renty.

Z historii ekonomii

Pierwsze ubezpieczenia funkcjonowały już w starożytności. Kupcy chińscy ubezpieczali się podczas przeprawy przez rzekę Jangcy, a na Bliskim Wschodzie ubezpieczano karawany.

Pierwowzorem dzisiejszych umów ubezpieczeniowych są te, które zawierano w średniowieczu. W XIV w. na terenie dzisiejszych Włoch zawierano ubezpieczenia morskie. Przejmujący ryzyko nabywał zagrożone towary (czyli te, które miały zostać przewiezione drogą morską) i otrzymywał za to wynagrodzenie. Gdy wyprawa kończyła się pomyślnie, umowa kupna była nieważna, a przejmujący ryzyko zatrzymywał wynagrodzenie. Kiedy towary uległy zniszczeniu, odbywało się fikcyjne kupno towarów przez tego, który przyjął ryzyko (płacił za zniszczone towary).

Gdyby do funduszu trafiały składki wyłącznie jednej osoby, wtedy po zrealizowaniu się ryzyka (czyli wystąpieniu wypadku objętego umową ubezpieczeniową) osoba objęta ubezpieczeniem otrzymałaby świadczenie w wysokości składek, które wpłaciła do funduszu. Tak się jednak nie dzieje. Ubezpieczyciel tworzy wspólnotę w taki sposób, aby jej członkowie wpłacali składki do wspólnego funduszu, a jednocześnie by można było oceniać ryzyko dla całej wspólnoty. Składka, którą płaci każdy członek wspólnoty, jest adekwatna do ryzyka, jakie wnosi on do tej wspólnoty.

Ubezpieczenie to zabezpieczenie się na wypadek wystąpienia nieznanej, ale relatywnie dużej dla nas straty (np. utraty dobytku w wyniku pożaru). Opłatą za nie jest składka ubezpieczeniowa. Jej wysokość zależy od wartości tego, co chcemy ubezpieczyć, jednak z reguły jej wysokość jest nieduża w porównaniu z tym, co możemy stracić w wyniku zrealizowania się ryzyka objętego ubezpieczeniem. Zasadę ubezpieczeń ilustruje przykład przedstawiony w ramce: „W praktyce”.

W praktyce

Pewnego lata sto rodzin rozbiło namioty na kempingu o nazwie „Wydma” w pobliżu nadmorskiego miasteczka. Każdy namiot był wyposażony w kuchenkę elektryczną o wartości 200 zł. Statystyki, które od dłuższego czasu prowadziła lokalna policja, wskazywały na to, że na polach namiotowych w okolicy łupem złodziei najczęściej pada sprzęt elektryczny, w tym kuchenki. Przeciętnie w ciągu lata z jednego pola namiotowego, na którym średnio było 100 namiotów, ginęło 10 kuchenek elektrycznych. Wiedząc o tym, wczasowicze z pola namiotowego „Wydma” postanowili wspólnie ubezpieczyć się na wypadek kradzieży. Policzyli, że prawdopodobieństwo utraty kuchenki dla każdej rodziny wynosi 10%. Postanowili stworzyć wspólny fundusz; mieli z niego wypłacać rekompensaty tym rodzinom, którym złodziej ukradnie ich kuchenkę. Ponieważ wszystkich rodzin było 100, a statystyki pokazują, że na jednym polu może zostać skradzionych nawet 10 kuchenek o wartości 200 zł każda, straty mogą wynieść 2000 zł. Umówili się, że każda rodzina wpłaci do wspólnego funduszu 20 zł. Jeśli rodzina nie straci kuchenki w wyniku kradzieży, będzie miała 200 zł w postaci kuchenki pomniejszone o 20 zł wpłacone na fundusz. Jeżeli do kradzieży jednak dojdzie, rodzina otrzyma zwrot z funduszu w wysokości 200 zł – w efekcie będzie mieć 200 zł w gotówce, pomniejszone o wcześniej wpłaconą do funduszu składkę w wysokości 20 zł. Niezależnie od tego, czy rodzina padnie ofiarą złodzieja, czy nie, będzie więc posiadała 180 zł (w gotówce, gdy kuchenka zostanie skradziona lub w wartości kuchenki, pomniejszonej o kwotę składki, gdy kuchenka nie zostanie skradziona).

Płacenie składek w przypadku, gdy nie padniemy ofiarą złodzieja, może wydawać się pozbawione sensu. Jednak nie wiemy, czy i kto zostanie okradziony. Przy decyzji o zakupie ubezpieczenia nie możemy kierować tym, jak duże jest prawdopodobieństwo wystąpienia danego zdarzenia. Innymi słowy nie możemy kupować ubezpieczenia wyłącznie wtedy, gdy prawdopodobieństwo zrealizowania się ryzyka jest duże, zakładając, że w takim przypadku zwróci się koszt ubezpieczenia. Ubezpieczenie nie jest bowiem metodą pomnażania środków (jak konto oszczędnościowe czy lokata). Jego zakup jest związany z zabezpieczeniem się na wypadek wystąpienia określonego zdarzenia. Nabywamy ochronę ubezpieczeniową, a nie prawo do świadczenia. Przysługuje ono wyłącznie w sytuacjach określonych umową.

Głównym celem ubezpieczenia jest zmniejszanie naszych obaw związanych z możliwością wystąpienia zdarzeń, które mogą wymagać poniesienia dużych, nieprzewidzianych wydatków.

Ważne pojęcia związane z ubezpieczeniami

Ubezpieczenie pozwala zabezpieczyć się na wypadek zrealizowania się ryzyka określonego w umowie ubezpieczeniowej. **Składka ubezpieczeniowa** to opłata związana z ochroną ubezpieczeniową. Dokumentem, który potwierdza naszą ochronę ubezpieczeniową, jest **polisa ubezpieczeniowa**. **Ubezpieczyciel** to podmiot oferujący ubezpieczenie. **Ubezpieczającym** jest osoba, która podpisuje umowę i opłaca składki. **Ubezpieczony** jest natomiast osobą chronioną ubezpieczeniem.

Często jest tak, że ubezpieczający jest jednocześnie ubezpieczonym (np. osoba, która podpisuje umowę, ubezpiecza samą siebie na wypadek utraty zdrowia), ale nie musi tak być (np. kiedy rodzic ubezpiecza swoje dziecko).

Kluczowym pojęciem w umowie o ubezpieczenie jest **suma ubezpieczenia**. Jest to najwyższa kwota, którą możemy otrzymać z funduszu ubezpieczeniowego – wtedy, gdy następuje **szkoda całkowita**, czyli sprawdza się najgorszy wariant ryzyka objętego umową. Zdarzenie, po którego wystąpieniu można się ubiegać o wypłatę świadczenia, jest **zdarzeniem ubezpieczeniowym**. Musi to być **zdarzenie losowe**. Charakteryzuje się ono następującymi cechami:

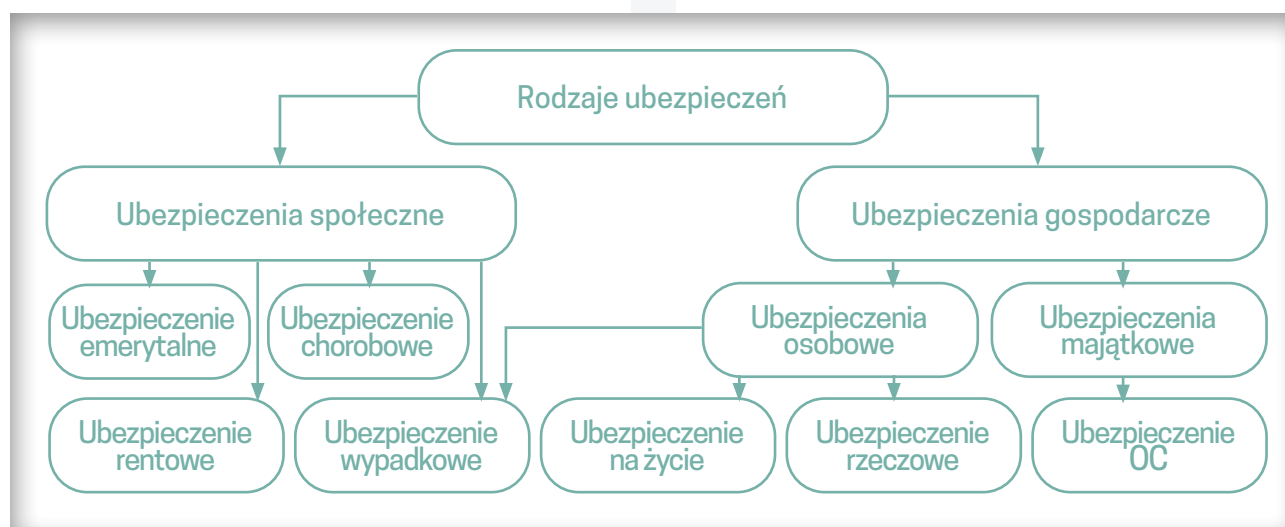
- nie można przewidzieć, kiedy nastąpi,
- nie można przewidzieć jego skutków (np. istnieje ryzyko, że ktoś ukradnie nam portfel, ale nie potrafimy stwierdzić, ile w nim będzie pieniędzy),
- można ocenić, jak często podobne zdarzenia zachodziły w przeszłości (np. znamy liczbę kradzieży na danym obszarze w przeliczeniu na liczbę mieszkańców),
- zagroza wielu podmiotom, ale faktycznie dotyka tylko niektórych (np. każdy samochód może zostać ukradziony, ale kradzież samochodu zdarza się tylko niektórym),
- nie jesteśmy w stanie wskazać konkretnej osoby, u której nastąpi zdarzenie losowe (np. nie potrafimy wskazać, czy samochód zostanie uszkodzony na parkingu),
- zdarzenie losowe występuje wbrew woli ubezpieczonego (np. wypadek samochodowy wynikający ze złych warunków pogodowych).

Osoby, które się ubezpieczają, mogą stać mniej ostrożne, wiedząc, że są chronione. Zjawisko bardziej ryzykownego zachowania, gdy ktoś jest objęty ochroną ubezpieczeniową, nazywa się **pokusą nadużycia**.

Rodzaje ubezpieczeń

Od jakich zdarzeń możemy się ubezpieczyć? Zdarzenie, od którego się ubezpieczamy, jest ściśle związane z rodzajem ubezpieczenia. Ubezpieczenia można podzielić na społeczne i gospodarcze. Ubezpieczenia gospodarcze dzielą się z kolei na osobowe i majątkowe. Do ubezpieczeń osobowych należą: ubezpieczenie wypadkowe oraz ubezpieczenie na życie. Ubezpieczenia majątkowe to ubezpieczenia rzeczowe (ubezpieczenie mienia) oraz ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (OC).

Rysunek 1. Rodzaje ubezpieczeń

Ubezpieczenia społeczne charakteryzują się tym, że są obowiązkowe, a ich celem jest zabezpieczenie przed niedostatkiem. Ubezpieczeniom społecznym podlegają osoby, a nie mienie. Wśród nich wyróżnia się ubezpieczenia: emerytalne, rentowe, chorobowe oraz wypadkowe. Po osiągnięciu wieku emerytalnego na emeryturę może przejść każda osoba objęta ubezpieczeniem. Wystąpienie tego „ryzyka” jest zatem pewne dla osób, które dożyją wieku emerytalnego. Ubezpieczenie to ma zapewnić wypłatę środków osobom, które ze względu na wiek kończą pracę zawodową, a wypłacanym świadczeniem jest emerytura. Ubezpieczenie rentowe ma z kolei zabezpieczać pracowników, którzy nie są zdolni do pracy ze względu na chorobę lub na skutek wypadku. Chodzi tu o długotrwałą lub trwałą niezdolność do pracy. W przypadku choroby pracownika (lub przejścia na urlop macierzyński kobiety, która urodziła dziecko) wypłatę świadczenia zapewnia ubezpieczenie chorobowe. Z kolei ubezpieczenie wypadkowe jest ściśle związane z wystąpieniem choroby zawodowej lub wypadku przy pracy.

Drugą grupą ubezpieczeń są ubezpieczenia gospodarcze. W przeciwieństwie do ubezpieczeń społecznych nie są obowiązkowe. Najbardziej znanym wyjątkiem jest np. obowiązkowe ubezpieczenie (OC) samochodu. Posiadanie polisy OC bywa niezbędne do wykonywania niektórych zawodów; może również obejmować budynki, które wchodzi w skład np. gospodarstwa rolnego. Ubezpieczenia gospodarcze dzielimy na ubezpieczenia osobowe i ubezpieczenia majątkowe. Do ubezpieczeń osobowych należą: ubezpieczenie wypadkowe (podobnie jak w ubezpieczeniach społecznych, przy czym w ubezpieczeniach społecznych są one obowiązkowe) oraz ubezpieczenie na życie. Przedmiotem ubezpieczenia jest tu życie, zdrowie i zdolność człowieka do pracy. W przypadku ubezpieczenia wypadkowego mamy dwa typy ubezpieczeń. Pierwszym jest ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, tzn. na wypadek utraty życia lub zdrowia. Drugie to ubezpieczenie zdrowotne, które ma nam zapewnić świadczenia w czasie choroby, kiedy nie możemy wykonywać pracy zawodowej. Ubezpieczenie zdrowotne może również pomóc sfinansować koszty leczenia. Z kolei w ubezpieczeniu na życie ubezpieczyciel zobowiązuje się do wypłaty świadczenia w przypadku śmierci ubezpieczonego. Świadczenie to (określoną sumę pieniędzy lub rentę) otrzymuje osoba wskazana przez ubezpieczonego (nazywana uprawnionym lub uposażonym). W przypadku ubezpieczeń osobowych nie można mówić, że wypłacone świadczenie rekompensuje szkody. Zrealizowanie się ryzyka wiąże się bowiem z utratą zdrowia lub życia, których nie da się obiektywnie wycenić.

Ostatnią grupą ubezpieczeń są ubezpieczenia majątkowe. Należą do nich: ubezpieczenie rzeczowe oraz ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej (OC). W ich przypadku ubezpieczyciel przejmuje na siebie ryzyko związane ze zniszczeniem lub utratą rzeczy. W ubezpieczeniach rzeczowych ochroną są obejmowane określone w umowie przedmioty lub składnik naszego majątku (np. samochód, dom, kolekcja monet czy dzieł sztuki). Zdarzeniem losowym może być np. kradzież samochodu lub włamanie do mieszkania. W przypadku OC ubezpieczyciel przejmuje na siebie ryzyko związane np. z tym, że sprawca wyrządzi krzywdę innej osobie lub zniszczona zostanie rzecz należąca do tej osoby.

Wymienione rodzaje ubezpieczeń dotyczą różnych obszarów naszego życia – zabezpieczenia na wypadek starości, utraty pracy, zdrowia, życia oraz utraty majątku, jego zniszczenia czy wyrządzenia przez nas szkód innym osobom. Pozwalają nam kontrolować ryzyko w sytuacjach, które wydają się nieprzewidywalne.

Wskazówka dla uczniów

Jesteś właścicielem samochodu, więc masz obowiązek mieć aktualne ubezpieczenie OC. Załóżmy, że na oblodzonej drodze przypadkowo wjechałeś w samochód zaparkowany przy ulicy. W takiej sytuacji z ubezpieczenia OC zostanie pokryty koszt naprawy uszkodzonego auta. Gdyby w tym wypadku ucierpiał kierowca zaparkowanego auta, z OC zostanie pokryty również koszt jego leczenia. Jeśli sprawcą tego wypadku nie będzie właściciel samochodu, ale ktoś, kto go od niego pożyczył, w dalszym ciągu samochód jest objęty ubezpieczeniem OC.

Możemy zarządzać naszymi wydatkami, planować je, oszczędzać na różne cele. W naszych planach oszczędnościowych nie uwzględniamy z reguły np. kosztów leczenia urazów po wypadkach, którym możemy ulec, czy kosztów leczenia poważnych chorób. Naszym celem może być oszczędzanie na „czarną godzinę”, ale nikt nie planuje ciężkiej choroby. Dzięki ubezpieczeniu możemy mieć wpływ na sytuację finansową bliskich w wypadku naszej śmierci. Ubezpieczenie na życie może stanowić uzupełnienie naszego planu oszczędnościowego. Ubezpieczenie może również zmniejszać nasze obawy związane z utratą majątku, ponieważ możemy liczyć na wypłatę odszkodowania.

Polisa ubezpieczeniowa

Polisa ubezpieczeniowa jest umową z ubezpieczycielem i jednocześnie potwierdzeniem nabycia ubezpieczenia. Zawiera informację, co jest przedmiotem ubezpieczenia (np. czy jest to ubezpieczenie na życie czy ubezpieczenie samochodu) oraz zakres ubezpieczenia, dane ubezpieczyciela, ubezpieczającego oraz ubezpieczonego (i uposażonego w przypadku ubezpieczenia na życie), a także okres ubezpieczenia. Podpisując umowę ubezpieczenia, należy zwrócić szczególną uwagę na informację, jakiego rodzaju szkody ona obejmuje (np. może obejmować kradzież i włamanie, ale nie zniszczenie domu w wyniku katastrofy naturalnej), oraz na wyłączenia, czyli sytuacje, których umowa nie obejmuje (np. choroby, po których wystąpieniu świadczenie z funduszu ubezpieczeniowego nie zostaje wypłacone). Bardzo ważne jest również zwrócenie uwagi na wysokość składki i częstotliwość jej wpłacania. Możemy mieć bowiem do czynienia ze składkami płaconymi jednorazowo, ale również z takimi, które należy uiszczać co miesiąc. Należy być szczególnie czujnym w przypadku ofert ubezpieczeń ze składką zdecydowanie niższą niż pozostałe. Natomiast jeżeli wyliczona przez ubezpieczyciela składka jest niższa, ponieważ zaniżyliśmy wartość ubezpieczanego przedmiotu, np. samochodu, możemy wpaść w tzw. niedoubezpieczenie. Wówczas gdyby skradziono nam samochód, nie otrzymamy świadczenia zgodnego z jego wartością, ale odpowiadające wpłaconej składce. Ważnym punktem umowy jest zapis o sumie ubezpieczenia. Jest to najwyższa kwota, którą możemy otrzymać z funduszu ubezpieczeniowego, gdy nastąpi szkoda całkowita. Na przykład w wypadku ubezpieczenia samochodu jego utrata z powodu kradzieży jest szkodą całkowitą. W przypadku ubezpieczenia na życie jest to śmierć osoby ubezpieczonej.

Dlaczego ubezpieczenia społeczne są obowiązkowe?

Składki na ubezpieczenia społeczne są potrącane z dochodu osób pracujących. Kiedy jesteśmy młodzi, emerytura wydaje się bardzo odległą i trudno myśleć o konieczności odkładania na emeryturę. Co działałoby się, gdyby nie było systemu emerytalnego? Każdy sam musiałby dostatecznie wcześniej rozpocząć oszczędzanie na czas, kiedy przestanie pracować. Czy wszyscy postępowaliby w ten sposób? Zapewne część zwlekałaby z oszczędzaniem do ostatniej chwili, zawsze znajdując ważniejsze wydatki. W konsekwencji albo nie zgromadziłyby w ogóle środków, albo zaoszczędziłyby ich zbyt mało. Bez ochrony ubezpieczeniowej musiałyby pracować do końca życia lub pozostałyby bez środków na utrzymanie.

Pomimo że istnieje obowiązkowe ubezpieczenie emerytalne, wciąż powinniśmy pamiętać o dodatkowym oszczędzaniu na emeryturę. Może ono przybrać formę dobrowolnego dodatkowego ubezpieczenia emerytalnego, które finansowane jest z dokonywanych przez nas wpłat na konto emerytalne. Możemy również zdecydować się na wpłacanie dowolnych kwot na lokatę bankową. W obu przypadkach ważna jest systematyczność wpłat.

Kiedy przechodzimy na emeryturę, dochód skokowo maleje, ponieważ emerytura zazwyczaj jest niższa od wynagrodzenia. W okresie pobierania emerytury nasze przeciętne wydatki są wyższe od dochodu (zobacz hipotezę cyklu życia w opracowaniu: „Sztuka odkładania pieniędzy na wyznaczony cel”), dlatego ważne jest, by mieć odłożone pieniądze właśnie na ten cel. Im wcześniej rozpoczniemy oszczędzanie, tym więcej pieniędzy mamy szansę zaoszczędzić na czas, gdy nie będziemy już pracować. O to, jak będzie wyglądała nasza sytuacja finansowa na starość, powinniśmy się zatroszczyć, gdy jesteśmy młodzi, nawet jeśli od momentu przejścia na emeryturę dzieli nas wiele lat.

Zadania dla uczniów

1. Dyskusja w rodzinie

Porozmawiajcie z rodzicami, czy oszczędzają dodatkowe środki na emeryturę, czy też opierają się wyłącznie na obowiązkowym ubezpieczeniu emerytalnym.

2. Dyskusja w klasie

Czy ubezpieczenia społeczne powinny być obowiązkowe? A może byłoby lepiej, gdyby każdy otrzymywał wyższe (o wysokość składek) wynagrodzenie, sam dbał o własną emeryturę i pomnażał oszczędności?

3. Dyskusja w grupie

Na nowo powstałym osiedlu 600 osób ma modne hulajnogi elektryczne o przeciętnej wartości 700 zł. Statystyki pokazują, że takie hulajnogi padają łupem złodziei, szczególnie na nowych osiedlach. Na 100 takich urządzeniach trzy są kradzione. Jakie straty mogą ponieść mieszkańcy tego osiedla? Jaka powinna być wysokość składki, jeżeli zdecydują się stworzyć fundusz?